

МИКОЛАЇВСЬКИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ

На правах рукопису

БУТИЛО Ігор Анатолійович

УДК 631.158:633.1

РОЗВИТОК ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН В РОСЛИННИЦТВІ
(на прикладі господарств Черкаської області)

08.00.28 — Організація виробництва
(сільське господарство)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Миколаїв — 1993

№ 27. 500

Робота виконана в Уманському сільськогосподарському інституті
ім. О. М. Горького.

Наукові керівники:

доктор економічних наук,
професор

ЗДОРОВЦОВ

Олександр Іванович

кандидат економічних наук,
професор

БУРИК

Анатолій Федорович

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук,
професор, академік УААН

ОМЕЛЬЯНЕНКО

Андрій Оксентійович

доктор економічних наук,
доцент

ЧЕРВЕН

Іван Іванович

Провідна організація — Херсонський сільськогосподарський інститут.

Захист відбудеться «*10*» *серпня* 1993 р.
о 10 годині на засіданні Спеціалізованої вченої Ради Д 120. 94. 01 в Миколаївському інституті за адресою: 327021, м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9.

З дисертацією можна познайомитися в бібліотеці Миколаївського сільськогосподарського інституту.

Автореферат розісланий «*8*» *травня* 1993 р.

Учений секретар
Спеціалізованої вченої Ради

ЗАХАРЧЕНКО

Олексій Гаврилович

А. Захарченко

ЛНБ України ім. В. Стефаніка

00815140 (J)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розбудова суверенної держави України можлива лише на основі забезпечення населення самим необхідним — продовольчими товарами. Хід економічних реформ показав, що без радикальних змін в системі реалізації відносин власності не можливо забезпечити дієву мотивацію до високопродуктивної праці кожного. Значне місце у розв'язанні цієї проблеми відводиться розвитку орендних відносин. Законодавча заборона оренди майна і землі істотно отримувала прогрес у сільському господарстві, де відносини до цих двох чинників дуже мобільні. Тільки в останні роки такі заборони було знято.

Відносини щодо використання землі реалізуються в першу чергу в одній з фундаментальних галузей господарювання — рослинництві.

Питання розвитку орендних відносин та їх складових розглянуто в роботах В. Ф. Башмачникова, Ю. Г. Бузилова, А. Ф. Бурика, П. І. Гайдуцького, Й. С. Завадського, О. І. Здоровцова, А. В. Қанаева, О. І. Каторгина, М. І. Нижнього, А. О. Омеляненко, О. О. Погрібного, М. Г. Ратгауза, П. Т. Саблука, В. О. Тихонова, А. М. Югая, В. В. Юрчишина та інших вчених.

Проте, як свідчить практика, при переході до ринкової економіки відбуваються постійні зміни в характері функціонування орендних відносин. Це вимагає наукового обґрунтування і практичних розробок цього питання, що і обумовило вибір теми досліджень.

Мета і завдання досліджень. Метою наукових досліджень є обґрунтування методичних і практичних питань вдосконалення орендних відносин у рослинництві в умовах переходу до ринку.

Відповідно до мети визначено такі основні завдання досліджень:

- вивчити сучасний стан розвитку і основні форми існування орендних відносин у рослинництві;
- проаналізувати основні фактори, які впливають на економічну ефективність діяльності орендних колективів;
- узагальнити практику функціонування орендних відносин за різної виробничої програми орендних колективів;
- виявити загальні закономірності в розвитку орендних відносин;
- проаналізувати ставлення працівників сільського господарства до різних форм господарювання;
- розробити модель економічного механізму господарювання підприємства з врахуванням пайової участі його членів та орендних відносин в умовах приватизації.

Об'єкти досліджень. Вивчення питань розвитку орендних відносин у рослинництві проведено на матеріалах паспортизації

75 орендних колективів Черкаської області, анкетування керівників первинних підрозділів у рослинництві Вінницької, Кіровоградської та Черкаської областей, цифрових даних річних звітів та статистичної звітності господарств та науково-дослідних установ.

Теоретичною і методичною основою досліджень є праці вітчизняних і закордонних економістів-аграрників з питань вдосконалення економічного механізму господарювання та розвитку орендних відносин, найважливіші рішення законодавчих і виконавчих органів України з актуальних питань розвитку агропромислового комплексу на сучасному етапі.

В процесі досліджень використовувалися такі методи: монографічний, статистично-економічний, розрахунково-конструктивний, варіантний, графічний, кореляційно-регресійний, абстрактно-логічний.

Наукова новизна досліджень полягає в тому, що на основі існуючого рівня розвитку орендних відносин виявлені основні фактори, які зумовлюють особливості функціонування вискоєфективних орендних колективів у рослинництві при переході до ринку.

Соціологічними дослідженнями встановлено тенденції можливого розвитку первинних колективів, визначено мотиви, що спонукають до ефективного господарювання та фактори, що протидіють цьому.

Внесено пропозиції для вдосконалення методики визначення трудового внеску працівників, проведення паювання основних виробничих фондів і землі.

Розроблено одну з моделей економічного механізму функціонування орендних відносин після реформування колгоспу.

Практичне значення роботи полягає в тому, що, розроблені в результаті проведених досліджень, пропозиції можуть бути використані під час і після реформування існуючих господарств. Запропонований економічний механізм господарювання може бути модифікований з врахуванням місцевих особливостей. Все це дозволить підвищити мотивацію до праці безпосередніх виконавців, а господарствам — ефективно працювати в умовах ринкових відносин.

Апробація результатів досліджень. Основні результати викладені в опублікованих п'яти наукових роботах, загальним обсягом 0,7 друк. аркушів. Вони доповідались і обговорювались на обласній науковій конференції молодих учених і спеціалістів «Дослідження проблем природознавства, техніки, сільського господарства» (Умань, 1989); регіональній науково-практичній конференції «Соціально-економічні і ресурсні фактори розвитку Черкаської і Кіровоградської областей» (Умань, 1990); науково-практичній конференції «Социально-экономические проблемы формирования и использования трудовых ресурсов в АПК» (Че-

лябинск, 1990); республіканській науково-практичній конференції «Сучасне село України: шляхи виходу з кризи» (Умань, 1992).

На захист виносяться такі основні положення:

— систематизація основних факторів, які зумовлюють особливості функціонування високоефективних орендних колективів у рослинництві;

— уточнюється методика визначення трудового внеску при паюванні неподільного фонду колгоспу та земельних паїв членів колективного сільськогосподарського підприємства;

— пропозиції по розвитку товарно-грошових відносин всередині господарства;

— методика визначення орендної плати за використання майнового і земельного паїв членів підприємства, а також методика нарахування приросту паю та дивідендів членам колективу.

Структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота включає вступ, три розділи, висновки і пропозиції, список використаної літератури з 223 найменувань.

Дисертаційна робота викладена на 227 сторінках машинописного тексту і містить 41 таблицю, 3 малюнки та 8 додатків.

В першому розділі «Історичні, юридичні, організаційні та економічні умови розвитку земельних відносин» розглянуто історичні, юридичні, організаційні та економічні аспекти розвитку орендних відносин, закордонний досвід їх функціонування в агропромисловому комплексі. Дається характеристика основних різновидів орендних відносин та їх складових, розвитку процесу персоналізації власності в сільському господарстві України.

В другому розділі «Орендні відносини в рослинництві Черкаської області на сучасному етапі» викладені результати досліджень економічної ефективності роботи орендних колективів у рослинництві за різної виробничої програми, площі та структури посівних площ, якості землі вартості орендованих основних фондів, чисельності працюючих та іншого. Проаналізовані існуючі госпрозрахункові відносини: система цін на продукцію, форми авансування членів орендних колективів, формування і використання госпрозрахункового доходу.

В третьому розділі «Розвиток орендних відносин у рослинництві в умовах реформування відносин власності в сільському господарстві» обґрунтовуються доцільні форми господарювання в період переходу до ринкових відносин, аналізуються методичні і практичні питання проведення паювання основних виробничих фондів та землі, організаційні та економічні аспекти відносин у реформованому господарстві, побудови економічного механізму господарювання з урахуванням паїв членів підприємства та визначення, сплати і отримання орендної плати за використання паїв. Передбачені можливості різноваріантного вирішення даного питання

відповідно до умов господарства, зміни законодавства, попиту та пропозицій, побажань працівників та інших важливих ринкових факторів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Світовий досвід розвитку економіки переконливо довів ефективність використання орендних відносин для найбільш повної реалізації права власності за різних способів виробництва. Оренда землі і майна своїми коренями сягає епохи рабовласництва, пройшла значний шлях свого розвитку та вдосконалення, як в усьому світі, так і в Україні. Однак, вона дуже мало часу існувала в радянський період, тому що в середині 20-х років була надовго заборонена. Лише в останні роки рядом законодавчих рішень в СРСР та Україні було дозволено розвиток орендних відносин.

Для сільського господарства особливо важливими є відносини щодо землі. Землеволодіння є малорухливим, а різкі зміни в ньому відбуваються лише при революційних процесах і реформах. Землекористування — навпаки — дуже мінливе, як у часі, так і в просторі. Тому існує механізм перерозподілу землекористування через оренду землі, а землеволодіння — через купівлю — продаж. Проте, заперечення цього до останнього часу було загальноприйнятним. Це стримувало прогрес у сільському господарстві і стало вагомою причиною деформації світогляду безпосередніх виконавців. Вони виявилися не підготовленими до розвитку товарно-грошових відносин та реформування відносин власності в АПК. Але поступовий хід таких процесів змінив їх світогляд і оренда почала набувати значного поширення. Подальший розвиток відносин власності поставив питання персоніфікації неподільного фонду, землі і побудови орендних відносин вже на зовсім іншому рівні. Він має передбачати застосування чисто економічних взаємовідносин, які повинні бути вигідні для сторін і виключати будь-які командно-адміністративні методи.

Розвиток орендних відносин в сільському господарстві України на сучасному етапі розпочався, в основному, з 1988 р., а вже більш широкого розмаху набув у наступні роки. В 1988 р. у Черкаській і Київській областях питома вага орендованих орних земель була найнижчою — по 1,3%, в той час коли у Вінницькій — 61,2, а в середньому в Україні — 16,9%. Проте, найвищі темпи росту площі орендованих земель спостерігаються в Черкаській області (більше, ніж в 22 рази в 1990 р. проти 1988 р.), що дозволило різко зменшити відставання від відставання від інших областей.

Ми вивчали різні за виробничими програмами орендні колективи: тракторно-рільничі, садо-овочеві та спеціалізовані на вирощуванні цукрових буряків. Тракторно-рільничі колективи здебільшого великі за розміром (1988-1990 рр.): середня орендована площа

сільськогосподарських угідь дорівнює 1466—2006 га, вартість основних фондів 335—408 тис. крб., чисельність працівників — 39—58 чол. (а середньорічних працівників сільського господарства — 39—63 чол.); садо-овочеві менші — відповідно 34—38 га, 11—45 тис. крб., 13—15 чол. (12—15 чол.); а спеціалізовані займають проміжне місце — відповідно — 117—270 га, 0—35 тис. крб., 5—16 чол. (3—16 чол.).

Найвищий рівень продуктивності праці спостерігається в спеціалізованих колективах (23,27—36,32 крб. валової продукції сільського господарства у порівнянних цінах 1983 р. на 1 люд.-год.) та її оплати (3,72—4,27 крб./ люд.-год). Найнижчий рівень цих показників (4,89—5,70 та 1,24—1,52) в садо-овочевих орендних колективах. Хоча вони виробляють з 1 га орендованих сільськогосподарських угідь найбільше валової продукції — в середньому на 3278—4315 крб., але витрачають на це дуже багато праці — 670—757 люд.-год. та коштів — 1673—2063 крб., порівнюючи з тракторно-рільничими (відповідно—576—636, 51—61 та 202—434). Це є наслідком низького рівня механізації та основною причиною того, що за вирощування овочів, плодів і ягід беруться лише окремі орендні колективи.

Розглядаючи такий показник, як площа орендованих сільськогосподарських угідь, слід зазначити, що найчастіше (близько 40% випадків) тракторно-рільничі колективи використовували площу 1001—1500 га, дуже рідко (4—8%) до 500 га і понад 2500 га. Із збільшенням площі погіршуються показники продуктивності праці, виробництва валової продукції з 1 га, витрат на виробництво 100 крб. її. Найнижчі прямі витрати праці на 1 га спостерігаються при орендованій площі 1501—2000 га.

Відбувається процес переростання орендних колективів, що вирощували лише цукрові буряки у такі, що обслуговують всю сівозмину. Це можна розглядати як закономірність в розвитку орендних відносин, від охоплення ними вирощування окремих культур до всієї сівозміни, всього господарства, проведення персоніфікації власності і побудови нового економічного механізму господарювання.

Щодо якості орендованих земель, то при середньому балі оцінки сільськогосподарських угідь по Черкаській області 78, серед досліджуваних колективів 45% мають землі з оцінкою вище середньої. Такі важливі показники, як бальна оцінка земель, вміст гумусу в ґрунті практично не зазначаються при укладенні договорів. Це, безумовно, потребує виправлення з метою чіткого визначення позицій сторін.

Групування тракторно-рільничих орендних колективів за площею вагою зернових та технічних культур показало, що при

зростанні частки останніх підвищується потреба в робочій силі, збільшується виробництво валової продукції з 1 га та зменшуються витрати на виробництво 100 крб. її вартості. Дослідження виявили, що найнижчі витрати праці (33 люд.-год./га) спостерігаються за питомої ваги зернових понад 55%, а технічних — до 12% в посівній площі. Це дає підставу рекомендувати такі параметри для трудонедостатніх регіонів області, бо при цьому показники продуктивності і оплати праці найвищі, порівняно з іншими групами. Якщо ж за аналогічної частки зернових питома вага технічних культур перевищить 19%, то виробництво валової продукції з 1 га збільшиться в 1,5 рази, але прямі витрати праці зростуть в 2 рази. При цьому знижується продуктивність праці на 26% і оплата — на 39%.

Для садо-овочевих орендних колективів характерна висока питома вага в посівній площі помідор (середня 21—25%), а огірків та капусти — вдвоє менша.

Вартість орендованих основних фондів найчастіше (41—49%) становила 250,1—500 тис. крб. на 1 тракторно-рільничий колектив, а понад 1 млн. крб. — дуже мало (3%). При такій великій вартості основних фондів всі економічні показники діяльності суттєво гірші, ніж за меншою.

Від 11 до 22 тракторів мали 53% тракторно-рільничих орендних колективів. При чисельності тракторів 11—35 навантаження на один майже однакове — 83—84 га, якщо їх до 10, то 146 га, а коли понад 35—73 га. Це свідчить про значні резерви кращого використання техніки у великих орендних колективах.

Багато (40%) садо-овочевих орендних колективів взагалі не мали тракторів, а значна частина їх орендувала лише землю. Це свідчить про орієнтацію на ручну працю і, як наслідок, низьку її продуктивність.

В договорах спостерігаються недоліки у відображенні орендованих фондів: не завжди зазначалися ціни, неповністю охоплені об'єкти оренди та інше. Все це стримує процес розвитку орендних відносин в сільському господарстві.

Чисельність працюючих колективу мала значні коливання: для тракторно-рільничих колективів вона становила від 6 до 130 чол., садово-овочевих — від 2 до 20, спеціалізованих — від 2 до 16. Переважна більшість тракторно-рільничих колективів мала значну чисельність працівників: 31—50 чол.—37%, понад 50—20%, а до 10—тільки 9%. В малих колективах суттєво вища продуктивність і оплата праці, вихід валової продукції з 1 га та витрати на виробництво 100 крб. її вартості. Колективи з чисельністю працюючих до 30 чол. мали кількість середньорічних працівників сільського господарства більшу, ніж за списком, тобто обов'язково повинні

залучати додаткову робочу силу. У більших колективах спостерігалась протилежна картина. В садо-овочевих колективах ці два показники мало різняться, а у спеціалізованих чисельність за списком завжди більша, ніж середньорічних працівників сільського господарства.

Особлива роль по організації і забезпеченню процесу виробництва в орендних колективах належить їх керівникам. З них, в першу чергу, формується корпус майбутніх підприємців, менеджерів. Майже всі вони мають вищу або середню спеціальну освіту. Переважна більшість з них віком понад 45 років, з великим практичним стажем роботи як за спеціальністю, так і по керівництву.

Найбільш характерним розміром показника ефективності використання орендованої тракторно-рільничим колективом землі (за виходом валової продукції в порівнянних цінах 1983 р. з 1 га сільськогосподарських угідь) був 451—700 крб. (в 64% випадків). Продукції на суму понад 1 тис. крб. га виробляли лише окремі колективи, що вирощували культури високої вартості. Зростання виходу продукції з 1 га вимагає збільшення витрат коштів і праці, однак, в меншій мірі, а тому витрати на виробництво 100 крб. валової продукції, продуктивність і оплата праці при цьому істотно кращі.

Чітко простежується тенденція до зростання витрат на виробництво в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь: в 1989 р. 17,1% тракторно-рільничих колективів мали витрати 441—515 крб., а в 1990 р. — 25,0%, витрати понад 515 крб.—відповідно 11,4 і 18,8%. В тракторно-рільничих колективах найчастіше (в 36% випадків) зустрічався рівень продуктивності праці в межах 12,01—16,00 крб./люд.-год. Проведені дослідження виявили, що із зростанням продуктивності праці збільшується і її оплата, проте значно нижчими темпами (приблизно в 1,3 рази). Істотно зменшуються витрати на виробництво 100 крб. валової продукції: при продуктивності праці до 8,00 крб./люд.-год. вони складають 75,20 крб., а при продуктивності понад 20,00 — 58,41 крб.

Рівень оплати праці, характерний для 43% тракторно-рільничих орендних колективів, знаходився в межах 1,00—1,65 крб./люд.-год. Кореляційно-регресійний аналіз виявив тісну і середню ступінь залежності від рівня оплати 1 люд.-год.: а) виробництва валової продукції (коефіцієнти кореляції — 0,975 в 1989 р. та — 0,631 в 1990 р.); б) виробництва валової продукції на 1 люд.-год. (0,557 і 0,298); в) всього витрат (без оплати праці) (—0,624 і —0,538); г) кількості тракторів на 1 колектив (—0,967 і —0,715). Біля валових показників коефіцієнти кореляції мають від'ємний знак, що говорить про обернену залежність між ними і оплатою праці. Тому, щоб мати високий рівень оплати праці,

орендарі не повинні створювати великі колективи.

Впровадження орендних відносин суттєво покращує економічне становище господарств. В колгоспі ім. Б. Хмельницького Тальвінського району з 1989 р. всі підрозділи працюють на орендному підряді. Рівень рентабельності виробництва в господарстві в 1990 р. в порівнянні з 1986 р. зріс на 35,4 пункти, в т. ч. рослинництва — на 43,0, тваринництва — на 32,0 пункти, фондівдача — на 28,3%. При цьому продуктивність праці підвищилась на 73,1%, а оплата — на 47,0%. Чистого прибутку одержано в 3,3 рази більше (валового доходу — в 2,2 рази). Врожайність зернових культур зросла на 45,8%, овочевих — на 57,6%, надій на 1 корову — на 23,4%. Все це підтверджує високу ефективність орендних відносин у використанні землі, основних фондів і трудових ресурсів.

Переважає більшість тракторно-рільничих і спеціалізованих орендних колективів в рослинництві Черкаської області працювала на умовах застосування розрахункових цін на рівні собівартості. Орендна плата вилучалася через різницю цін, а госпрозрахунковий дохід (ГРД) витрачався на оплату праці. Лише окремими колективами застосовувалися ціни, що включали прибуток (чи його частину), і за рахунок ГРД формували ще й фонд розвитку виробництва. На продукцію садо-овочевих колективів здебільшого застосовувалися фактичні ціни реалізації, а орендна плата стягувалася в частці від виручки або в сталій сумі за рік.

В більшості тракторно-рільничих (понад 57%) та у всіх спеціалізованих колективах ціни на зверхдоговірну продукцію такі ж, як і на договірну. Лише 17% тракторно-рільничих колективів мали право на розпорядження 20—25% зверхдоговірної продукції. Решта такого права не мала. Це стримує розвиток орендних відносин і обмежує ініціативу орендарів.

У всіх спеціалізованих колективах та більш, ніж у 80% інших застосовувалося відрядне авансування. Основна причина цього — великий розмір орендних колективів, що не сприяє впровадженню погодинного авансування, яке більше відповідає роботі на кінцевий результат.

На розмір госпрозрахункового доходу орендного колективу суттєво повинні впливати штрафи і перевитрати коштів. Дослідженнями встановлено, що штрафні санкції майже не застосовуються, а перевитрати списуються за рахунок орендодавця (колгоспу, радгоспу). Спостерігається недостатній рівень розвитку госпрозрахункових відносин між орендними колективами. Менше 1/3 тракторно-рільничих колективів вели облік послуг, наданих стороннім колективам. Це спотворює результати аналізу, підведення підсумків, наступного паювання.

Дезінтеграційні процеси в економіці, порушення господарських зв'язків, інфляція, правовий нігілізм не обійшли стороною розвиток орендних відносин. Деякі орендні колективи розпалися, працівники їх повернулися до старих умов організації та оплати праці. Проте, в світогляді людей, які пройшли школу навчання господароухунком, орендним підрядом, склалося розуміння необхідності реформування в сільському господарстві. Ці перетворення мають забезпечити рівноправність існування різних форм власності та зв'язуючих ланок між ними.

Для визначення думки працівників середньої ланки на такі процеси нами влітку 1992 р. було проведено анкетування 42 керівників первинних підрозділів у рослинництві Вінницької, Кіровоградської і Черкаської областей. Результати його показали, що вони бачать найбільш привабливими формами господарювання ті, де реалізуються орендні відносини — сумарно 45,2% відповідей (в т. ч. колектив на орендному підряді — 28,6%), а за розвиток селянських (фермерських) господарств та їх асоціацій висловилося 23,8% респондентів. Менше половини (42,9%) опитаних схвалює приватну власність на землю. Застосування найманої праці підтримує лише одна третина, а засуджує — 57,1%. На думку опитаних, найкращі перспективи для розвитку мають колгоспи—47,6% відповідей та фермерські господарства — 38,1, а радгоспи — лише 7,1%. Це дає підставу для висновку про те, що різкі зміни форм власності часто не сприймаються працівниками і ще надовго колгоспи залишаються бажаною формою реалізації їх інтересів. Тому перспективним є поступове реформування існуючих господарств з різними формами орендних відносин.

В окремих господарствах Черкаської області дані роботи ведуться в 1989—1990 рр., проте в більшості вони розпочалися лише в 1992 р. і охоплюють тільки основні виробничі фонди. Застосовується паювання як прирістної їх частини, так і їх в цілому. Останнє є більш перспективним і відповідає суті колективного кооперативного підприємства.

При проведенні паювання важливими є методичні підходи до визначення трудового внеску кожного пайовика. Значного поширення набуло обрахування його за сумою оплати праці за обраний період. Однак, періодичний перегляд тарифних ставок, інфляційні процеси в економіці спричинили спотворену картину у витратах на оплату праці. Тому суми оплати праці необхідно коригувати, забезпечуючи порівнянність даних. Нами пропонується взяти для цього коефіцієнти, аналогічні викладеним у постанові Кабінету міністрів України № 395 «Про додаткове коригування рівня державних пенсій», а за період, обраний для паювання — максимально документально забезпечений термін. Більшість господарств ма-

ють архівні дані з післявоєнних років (з 1944 р.).

Дуже важливо правильно визначити грошову оцінку трудоднів для забезпечення порівнянності даних у розрахунках. Ми пропонуємо вирішити дане питання так: 1) визначити середню оплату 1 люд.-дня за останні 3—5 років, скориговану на відповідні коефіцієнти; 2) на основі архівних даних за останні 3—5 років періоду перед переходом на грошову оплату праці вирахувати скільки за 1 люд.-день вироблено трудоднів; 3) на основі виконаних розрахунків визначити грошову оцінку 1 трудодня.

Виконані автором такі розрахунки за даними колгоспу ім. Шевченка Уманського району наведені в таблицях 1, 2. Вони свідчать, що за 1 люд.-день в 1959—1962 рр. вироблялося 1,61 трудодня, а грошова його оцінка становила 24,69 крб.

Серед всіх пайовиків доцільно виділити три такі групи: 1) працюючі; 2) непрацюючі (пенсіонери); 3) покійні. В досліджуваному господарстві спостерігаються різнонаправлені тенденції в розподілі складових частин трудового внеску. В трудоднях частка покійних складає 43,6%, непрацюючих — 41,8, а працюючих — лише 14,6%. В той же час частка працюючих в загальній сумі оплати праці (без перерахунку) складає 63,8%, непрацюючих — 26,1, а покійних — 10,1%. Тому проведення коригування за запропонованою методикою є цілком обгрунтованим.

Таблиця 1

**РОЗРАХУНОК СКОРИГОВАНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОПЛАТИ
1 ЛЮД.-ДНЯ В КОЛГОСПІ ІМ. ШЕВЧЕНКА УМАНСЬКОГО
РАЙОНУ ЗА 1989—1991 РР.**

Показники	1989 р.	1990 р.	1991 р.			Всього за 1989-1991 рр.	Середнє за 1989-1991 рр.
			всьо-го	в т ч.			
				I пів-річчя	II пів-річчя		
Фонд оплати праці, тис. крб.	1314	1446	2144	456	1688	4904	1635
Коефіцієнт перерахунку	4,62	4,05	x	3,29	2,5	x	3,60
Скоригований фонд оплати праці, тис. крб.	6071	5856	5720	1500	4220	17647	5882
Всього відпрацьовано, тис. люд.-днів	152	149	143	x	x	444	148
Скоригована середня оплата 1 люд.-дня крб.	39,94	39,30	40,00	x	x	x	39,75

РОЗРАХУНОК СЕРЕДНЬОЇ ОЦІНКИ І ТРУДОДНЯ В КОЛГОСПІ ІМ. ШЕВЧЕНКА УМАНСЬКОГО РАЙОНУ

Показники	1959 р.	1960 р.	1961 р.	1962 р.	Всього за 1959-1962 рр.	В середньому за 1959-1962 рр.
Вироблено трудоднів	306371	300749	339242	345748	1292105	323026
Відпрацьова- но люд.-днів	203023	193127	198744	207046	801940	200485
Припадає тру- доднів на 1 люд.-день	1,51	1,56	1,71	1,67	—	1,61
Оцінка 1 тру- додня, крб. (при оплаті 1 люд.-дня 39,75 крб.)	»	x	x	x	x	24,69

Вартість основних виробничих фондів необхідно брати з врахуванням результатів переоцінки. З цієї суми виключають вартість фондів створених за рахунок: а) бюджету; б) непогашених довгострокових кредитів; в) безоплатно переданих іншими підприємствами і організаціями. Отриманий результат ділять на загальний розмір трудового внеску і визначають пайову ставку, за якою і нараховуються майнові паї всім пайовикам.

Визначення земельних паїв має проходити відповідно до Земельного Кодексу України. За базовим земельним паєм нараховують земельні паї всім пайовикам, враховуючи і земельні ділянки в особистому підсобному господарстві. Земельні паї можна оцінити у вартісному виразі (через стократний розмір плати за землю), проте краще вести їх облік у фізичному розмірі, переводячи у вартісний тільки при необхідності.

Наступним, цілком логічним, кроком є розвиток товарно-грошових відносин всередині господарства і функціонування окремих його частин на принципах самбокупності і одержання прибутку. Останній повинен перерозподілятися між складовими частинами підприємства пропорційно до участі в його створенні трьох складових: 1) живої праці; 2) майнового паю; 3) земельного паю. Внесок живої праці потрібно оцінювати через оплату праці, а паїв — у вартісному виразі. Налагодження таких відносин між колекти-

вамц вимагає надання їм права певної економічної самостійності, яка досягається при функціонуванні їх як внутрішньогосподарських кооперативів. Ціни на продукцію таких кооперативів мають встановлюватися за домовленістю сторін (орієнтуючись на повну собівартість та середній коефіцієнт прибутковості і співвідношення попиту та пропозиції), а на реалізовану за межі господарства продукцію — фактичні ціни.

Загальногосподарське управління доцільно виділити в окремий кооператив. На його утримання всі інші кооперативи відраховують певний процент, який визначається шляхом поділу всіх витрат на утримання даного кооперативу на загальний фонд оплати праці по підприємству (без даного кооперативу). Такий норматив затверджується загальними зборами пайовиків.

Врахування участі в створенні прибутку кооперативу трьох найважливіших складових відбувається так. З виручки від реалізації продукції та послуг (ВП) виключаються всі понесені кооперативом витрати (В) та формується прибуток кооперативу (P_1):

$$P_1 = ВП - В \quad (1)$$

З нього виплачуються всі необхідні податки в бюджет (Пб), і за їх виключенням отримуємо прибуток без податків (P_2):

$$P_2 = P_1 - Пб \quad (2)$$

Для подальших розрахунків потрібно визначити суму вартості основних виробничих фондів (Вф) та сільськогосподарських угідь (Ву). Тоді разом вартість основних виробничих фондів та сільськогосподарських угідь (Вфу) складає:

$$Вфу = Вф + Ву \quad (3)$$

Для обчислення сумарного паю працівників кооперативу слід до вартості майнового паю працюючих (Ппм) додати вартість земельного паю (Ппз) і одержують загальний пай працюючих кооперативу (Ппмз):

$$Ппмз = Ппм + Ппз \quad (4)$$

Виходячи з положення, що прибуток створюється за рахунок дії трьох факторів необхідно обрахувати внесок кожного з них.

Для обчислення внеску живої праці потрібно визначити питому вагу (Поп) витрат на оплату праці (Воп) в загальних витратах колективу (В):

$$Поп = (Воп : В) \times 100\% \quad (5)$$

Визначена питома вага оплати праці дозволяє розрахувати, яка частина прибутку кооперативу розподіляється на внесок живої праці (Пз):

$$Пз = (P_2 \times Поп) : 100 \quad (6)$$

Решта прибутку (Рп) встановлюється так:

$$Рп = P_2 - Пз \quad (7)$$

Ця сума розподіляється пропорційно внеску основних виробни-

чих фондів і сільськогосподарських угідь. Для цього визначається ставка решти прибутку (Срп) на їх загальну вартість (Вфу):

$$\text{Срп} = \text{Рп} : \text{Вфу} \quad (8)$$

За такою ставкою встановлюють конкретні суми решти прибутку, що припадають на внесок основних виробничих фондів (Рпф) та сільськогосподарських угідь (Рпу):

$$\text{Рпф} = \text{Вф} \times \text{Срп} \quad (9)$$

$$\text{Рпу} = \text{Ву} \times \text{Срп} \quad (10)$$

За аналогічною ставкою (Срп) обраховують прибуток, що припадає на майновий пай працівників колективу (Пмп) та на їх земельний пай (Пзп):

$$\text{Пмп} = \text{Ппм} \times \text{Срп} \quad (11)$$

$$\text{Пзп} = \text{Ппз} \times \text{Срп} \quad (12)$$

В сумі Пмп і Пзп складають Пмзп — прибуток на внесок майнового і земельного паю працюючих, який залишається в кооперативі:

$$\text{Пмзп} = \text{Пмп} + \text{Пзп} \quad (13)$$

Інша частина решти прибутку відраховується, у вигляді орендної плати за використання майнового і земельного паю пайовиків не працюючих в кооперативі:

а) за використання майнового паю (Пвмп):

$$\text{Пвмп} = \text{Рпф} - \text{Пмп} \quad (14)$$

б) за використання земельного паю (Пвзп):

$$\text{Пвзп} = \text{Рпу} - \text{Пзп} \quad (15)$$

Загальна сума орендної плати за використання майнового і земельного паю інших пайовиків (Пвмзп) визначається додаванням двох вище зазначених сум:

$$\text{Пвмзп} = \text{Пвмп} + \text{Пвзп} \quad (16)$$

Ця сума (Пвмзп) направляється в фонд перерозподілу.

Залишок прибутку в кооперативі (П_у) формується як сума двох складових: прибутку на частку оплати праці працівників кооперативу (П_з) і прибутку на майновий і земельний пай працюючих в кооперативі (Пмзп):

$$\text{П}_у = \text{П}_з + \text{Пмзп} \quad (17)$$

Аналогічні розрахунки проводяться по всіх кооперативах підприємства.

Для розподілу орендної плати потрібно зробити допоміжний розрахунок. Слід обчислити у вартісному вигляді пай: а) пенсіонерів (не працюючих) — майновий (П_{мн}) і земельний (П_{зн}); б) покійних пайовиків — майновий пай (П_{м1}); в) працюючих — суму перевищення окремих форм паю працівників кооперативу над вартістю використовуваних основних виробничих фондів та сільськогосподарських угідь, а також суму паю (земельного і майнового окремо) працівників нормативно-збиткових кооперативів — це

складає суму майнового (Ппнм) і земельного (Ппнз) паїв працюючих для нарахування орендної плати. Тоді можливе визначення загальних сум майнового (СПм) та земельного паїв (СПз), на які буде проводитись перерозподіл одержаної орендної плати за їх використання:

$$СПм = Ппнм + Ппн + Пм1 \quad (18)$$

$$СПз = Ппнз + Пз \quad (19)$$

Необхідно розрахувати загальну суму орендної плати за використання майнового паю (СПвмп) та земельного паю (СПвзп), які визначаються шляхом додавання відповідних частин від кооперативів:

$$СПвмп = \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^M \frac{Пвмп}{M} \quad (20)$$

$$СПвзп = \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^M \frac{Пвзп}{M} \quad (21)$$

Тепер є всі необхідні дані для визначення ставок нарахування орендної плати: а) за використання майнового паю (Чвмп):

$$Чвмп = СПвмп : СПм \quad (22)$$

б) за використання земельного паю (Чвзп):

$$Чвзп = СПвзп : СПз \quad (23)$$

Маючи ставки нарахувань орендної плати можна визначити загальну суму, яку потрібно нарахувати кожному кооперативу, а також непрацюючим (пенсіонерам) і покійним пайовикам. Рішення про використання нарахованої останнім суми приймають загальні збори пайовиків. Сума одержаної орендної плати (СОП) за використання паю визначається в самому загальному вигляді, виходячи з відповідного паю (П) і ставки орендної плати за його використання (Ч):

$$СОП = П \times Ч \quad (24)$$

Одержана таким чином сума орендної плати за використання паю майнового (СОПм), земельного (СОПз) об'єднується з залишком прибутку в кооперативі (Пч) і становить розрахунковий прибуток кооперативу (П5):

$$П5 = Пч + СОПз + СОПм \quad (25)$$

З цього прибутку кожний кооператив повинен заплатити податок для компенсації витрат у нормативно-збиткових кооперативах та інших витрат на утримання об'єктів соціально-побутового призначення.

Необхідна сума може бути визначена на початку року шляхом прогнозних розрахунків, виходячи з обсягу витрат таких кооперативів, фонду оплати праці в них, прибутку на внесок і крб. оплати праці в інших кооперативах, і аналогічного розрахунку для цих, а також суми витрат на утримання інших об'єктів соціально-побутового призначення. Одержана сума ділиться на очікуваний фонд оплати праці по підприємству і визначається ставка сплати податку.

Після сплати з розрахункового прибутку (P_5) даного виду податку ($P_{кс}$), а для нормативно-збиткових кооперативів ще, крім того, додавши суму компенсації (K), одержують кінцевий прибуток кооперативу (K_p):

$$K_p = P_5 - P_{кс} + K \quad (26)$$

Даний прибуток вже використовується кожним кооперативом на свій розсуд. Найбільш реальним є формування за його рахунок:

- а) фонду розвитку виробництва (в розмірі потреби);
- б) резервного фонду (до 10% від кінцевого прибутку — при необхідності);
- в) фонду на виплату дивідендів працівникам кооперативу (як різниця між загальною сумою кінцевого прибутку та сумами, направленими у вищезгадані фонди).

За власною ініціативою членів кооперативу можуть створюватися і інші фонди.

Всім працюючим членам кооперативу нараховується приріст паю за рік. Для цього обчислюють суму приросту вартості основних виробничих фондів ($P_{овф}$), загальну суму майнового і земельного паїв працюючих членів кооперативу ($P_{пмз}$). Ставка нарахування приросту (C_p) буде:

$$C_p = P_{овф} : P_{пмз} \quad (27)$$

Дивіденди на оплату праці та пай (з приростом) працівників кооперативу розраховуються так: а) за питомою вагою витрат ($P_{оп}$) на оплату праці ($V_{оп}$) в загальних витратах кооперативу (аналогічно попереднім розрахункам при розподілі прибутку) встановлюється сума дивідендів на фонд оплати праці ($C_{до}$) в складі загальної суми, направленої на виплату дивідентів ($CД$):

$$C_{до} = (CД \times P_{оп}) : 100\% \quad (28)$$

б) обраховується ставка дивідендів на оплату праці ($C_{до}$) шляхом ділення суми дивідендів на фонд оплати праці ($C_{до}$) на загальний фонд оплати праці кооперативу ($V_{оп}$):

$$C_{до} = (C_{до} : V_{оп}) \times 100 \quad (29)$$

в) залишок суми дивідентів ($ЗСД$) складає різницю між загальною їх сумою ($CД$) і сумою дивідентів на оплату праці ($C_{до}$):

$$ЗСД = CД - C_{до} \quad (30)$$

д) ставка нарахування дивідентів на пай з приростом ($C_{дпмз}$) встановлюється шляхом ділення залишку суми дивідентів ($ЗСД$) на загальну суму земельного і майнового паїв з приростом ($P_{пмз}$) працівників кооперативу:

$$C_{дпмз} = (ЗСД : P_{пмз}) \times 100 \quad (31)$$

Визначивши ставки нарахування приросту паю та дивідендів, проводять розрахунки по всіх працюючих кооперативу. Одержаний результат найбільш точно відображає внесок кожного члена пра-

цівника кооперативу в загальні підсумки його діяльності, дозволяє значно покращити мотивацію до праці та раціонального використання коштів.

Застосування такого механізму внутрішньогосподарських економічних взаємозв'язків забезпечує найбільш повну реалізацію товарно-грошових відносин на рівні первинного товаровиробника та надає сприятливі можливості для повного розкриття відносин власності. Мотивація до праці посилюється і через розуміння кожним працівником того, що його нинішня праця буде приносити йому прибуток і в майбутньому, коли він вийде на пенсію. Тоді він буде одержувати частку прибутку підприємства на його майновий і земельний паї у вигляді орендної плати за їх використання. Для цього використовують дані попередніх розрахунків: ставки нарахування орендної плати за використання майнового (Чвмп) і земельного (Чвзп) паїв. Приклад нарахування такої орендної плати наведено в таблиці 3.

Таблиця 3.

Нарахування виплати орендної плати за використання в 1992 році паю пенсіонера-пайовика П. Т. Животівського

№ п-п	Показники	Порядок розрахунку	Сума, крб.
1.	Майновий пай	за даними обліку	206760
2.	Ставка орендної плати за використання майнового паю	за попередніми розрахунками	0,05258
3.	Сума орендної плати за використання майнового паю	$p1 \times p2$	10871
4.	Земельний пай	за даними обліку	26643
5.	Ставка орендної плати за використання земельного паю	за попередніми розрахунками	0,11933
6.	Сума орендної плати за використання земельного паю	$p4 \times p5$	3179
7.	Загальна сума орендної плати, нарахована пайовику за використання його паю	$p3 + p6$	14050

Запропонований економічний механізм визначення, сплати і одержання орендної плати за використання землі та основних виробничих фондів підносить на якісно вищій щабель розвиток орендних відносин в сільському господарстві і, зокрема, в рослинництві. При цьому враховується і доля працюючого в земельних фондах та основних засобах, і частка власників орендованого ним майна та землі. Визначення земельних паїв та їх врахування при розподілі прибутків реально вводить землю в коло інтересів того, хто її обробляє і зацікавлює до раціонального і дбайливого відношення до неї. Тому орендні відносини, як складова частина економічного механізму, і надалі матимуть значний вплив на розвиток ринкової економіки в Україні.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження свідчать:

1. Орендні відносини в рослинництві Черкаської області почали розвиватись з 1988 р., а більш широкого розповсюдження набули в 1989 і 1990 роках. Питома вага орендованих орних земель складала відповідно — 1,3, 19,9 і 29,9%.

В переважній більшості орендарями були тракторно-рільничі колективи, які вирощували всі культури польової сівозміни. Значно менше орендних колективів по вирощуванню овочевих, плодкових та ягідних культур і зовсім мало — спеціалізованих на виробництві цукрових буряків.

2. Тракторно-рільничі колективи в більшості великі за розмірами (площею орендованих земель, вартістю основних фондів, чисельністю працюючих), садо-овочеві — істотно менші, а спеціалізовані — посідали проміжне місце.

3. Найвищі показники продуктивності та оплати праці мали спеціалізовані орендні колективи, а найнижчі — садо-овочеві. Останні одержують валової продукції (в порівнянних цінах 1983 р.) з 1 га сільськогосподарських угідь найбільше, але витрачають на її виробництво значно більше праці та коштів, ніж інші.

4. Спостерігається тенденція до зменшення чисельності спеціалізованих орендних колективів за рахунок збільшення їх розміру і переходу на вирощування культур всієї сівозміни. Це забезпечує рівномірність завантаження працівників і рівновигідність роботи, покращує психологічний клімат в орендних колективах. Такий процес слід розглядати як закономірність розвитку орендних відносин від охоплення ними вирощування окремих культур до всієї сівозміни, персоніфікації власності та побудови нового економічного механізму господарювання.

5. Зростання питомої ваги технічних культур в структурі посівних площ за незмінної частки зернових приводить до збільшення

витрат живої праці на 1 га орендованої площі, але продуктивність праці змінюється не пропорційно їм. Найвищою вона є за питомої ваги зернових культур понад 55%, а технічних — 12%. При цьому витрати праці на 1 га сільськогосподарських угідь найнижчі — 33 люд.-год. Такі співвідношення можуть бути рекомендовані для тракторно-рільничих орендних колективів в трудонедостатніх регіонах.

6. Більшість (48,7% в 1989 р. і 40,6% в 1990 р.) тракторно-рільничих колективів орендували основні фонди вартістю 250,1 — 500,0 тис. крб. і дуже мало (відповідно — 2,9 і 3,1%) — вартістю понад 1 млн. крб. В останніх суттєво (в 2,3 рази і більше) нижча фондовіддача, гірші показники продуктивності праці та сільськогосподарських угідь, а також вищі витрати праці на 1 га.

7. Найвищий рівень продуктивності (16,66 крб./люд.-год) та оплати праці (2,15 крб./люд.-год) досягається, якщо чисельність працюючих (за списком) в тракторно-рільничому орендному колективі не перевищує 10 чол. При збільшенні чисельності простежується тенденція погіршення цих показників.

8. Керівники тракторно-рільничих орендних колективів здебільшого за спеціальністю агрономи — біля 48%. Середній вік керівника — понад 42 роки. Значна частина їх (42,4%) мали вищу освіту, а невелика — середню. Більшість керівників мають великий практичний стаж роботи, як за спеціальністю (максимум 40 р.), так і по керівництву (максимум 35 р.), що дозволяло їм ефективно організовувати та спрямовувати виробничі процеси. Керівники в найбільш діяльному віці (31—39 р.) посідали лише 21,0%, що свідчить про необхідність підготовки молодих кадрів. В садо-овочевих орендних колективах керівниками значно частіше (в 33% колективів) були жінки, чого не можна сказати про тракторно-рільничі (4%).

9. За витратами на 1 га орендованих сільськогосподарських угідь серед тракторно-рільничих колективів переважають групи 261—350 крб. (1989 р.) та 351—440 крб. (1990 р.). Спостерігається тенденція зростання питомої ваги колективів з витратами 441 крб. і більше.

10. Для тракторно-рільничих орендних колективів найбільш характерною є продуктивність праці 12,01—16,00 крб./люд.-год., з середньою оплатою праці 1,73—1,96 крб./люд.-год. Тісний і середній ступінь залежності від продуктивності праці мають: площа сільськогосподарських угідь (коефіцієнти кореляції — 0,844 в 1989 р. та —0,429 в 1990 р.), площа ріллі (—0,901 і —0,432), кількість тракторів (—0,805 і —0,327), витрати на оплату праці в розрахунок на 1 люд.-год. (0,512 і 0,298), прямі витрати праці (—0,862 і —0,639).

11. Визначення розрахункових цін для тракторно-рілничих і садо-овочевих орендних колективів найчастіше проводилося використовуючи фактичні (за 3—5 років) і нормативні показники, а для спеціалізованих — лише за нормативними. Більшість колективів працювали за розрахунковими цінами на рівні собівартості і лише окремі — за фактичними або розрахунковими з коефіцієнтом прибутковості. Серед садо-овочевих орендних колективів частина працювала за фактичними цінами і виплачували орендну плату в процентах від виручки, чистого прибутку або в фіксованому розмірі з 1 га.

12. Переважна більшість (понад 80%) орендних колективів застосували відрядну форму авансування. Погодинна форма авансування, яка краще відповідає принципам роботи на кінцевий результат, застосовувалася мало. Одна з причин — великі розміри колективів. Нерідко в одному господарстві працювали колективи, які застосовували різні форми авансування.

13. З госпрозрахункового доходу всі орендні колективи формували лише фонд оплати праці, а фонд розвитку виробництва та резервний фонд створювали тільки окремі колективи (вони працювали за цінами що включають прибуток). Майже всі перевищували списані за рахунок орендодавця. Це свідчить про порушення принципів орендного підяду та самоокупності. Ні один з орендних колективів не накладав штрафів на орендодавця. Стан розвитку госпрозрахункових відносин між окремими орендними колективами знаходився на низькому рівні. Менше третини орендних колективів вели облік наданих послуг.

14. Результати соціологічного дослідження керівників первинних підрозділів у рослинництві Черкаської, Кіровоградської, та Вінницької областей засвідчили їх бажання розвивати різні форми орендних відносин. За це висловилося 45,2% респондентів. На думку 47,6% опитаних найкращі перспективи для розвитку мають колгоспи, але потрібно їх істотно реформувати.

15. Розвиток процесу персоніфікації власності шляхом паювання відбувається в багатьох господарствах області по-різному. В частині з них проведено поділ на паї лише приросту основних виробничих фондів за обраний період. Проте кращим варіантом є врахування при паюванні всієї вартості основних виробничих фондів.

16. Ми пропонуємо за період паювання взяти максимально можливий (забезпечений документами) термін. Оцінку трудового внеску працівників необхідно здійснювати за сумою оплати праці, скоригованою на відповідні коефіцієнти, аналогічні викладеним у постанові Кабінету міністрів України № 395. Оцінку 1 тру-

лодня пропонується виконати за такою методикою: а) визначити середню кількість вироблених трудоднів на 1 люд.-день, використавши матеріали річних звітів господарства за 3—5 років перед введенням грошової оплати; б) розрахувати середню скориговану оплату 1 люд.-дня за 3 останніх роки періоду, взятого для паювання; в) визначити оцінку 1 трудодня, виходячи з розрахованих в пунктах а) і б) значень.

У загальному пайовому фонді бажано виділити три великі групи: 1) пай працюючих, 2) пай непрацюючих (пенсіонерів), 3) пай покійних пайовиків.

Для забезпечення системного підходу в реалізації права власності доцільно провести визначення земельних паїв членів колективного сільськогосподарського підприємства, а також здійснити грошову оцінку цих паїв.

17. Перебудову економічного механізму в господарстві пропонується вести з врахуванням майнового і земельного паїв його членів. Для цього найкращою формою організації можуть бути внутрішньогосподарські кооперативи на орендній основі. Працюючи на умовах самоокупності, кооперативи повинні розподіляти свій прибуток, виходячи з загального майнового і земельного паїв їх членів, суми оплати праці та вартості орендованих сільськогосподарських угідь і основних виробничих фондів. Автором розроблена спеціальна методика проведення цих розрахунків. Всі кооперативи мають сплачувати внутрішньогосподарський податок на компенсацію нормативно-збитковим кооперативам та утримання інших об'єктів соціальної інфраструктури. За використання основних виробничих фондів і землі, що на пайовій основі належить непрацюючим (пенсіонерам), має виплачуватися орендна плата (методика розрахунків викладена в дисертації).

Кожний кооператив після сплати всіх необхідних відрахувань повинен мати право розпоряджатися кінцевим прибутком на свій розсуд. З нього доцільно формувати фонд розвитку виробництва, резервний фонд та фонд виплати дивідендів працюючим членам кооперативу. Можливе формування й інших фондів.

Нарахування приросту паю в кооперативі пропонується проводити з врахуванням вартості майнового і земельного паїв.

Дивіденди мають бути нараховані на фонд оплати праці та на (методика розрахунків викладена в дисертації).

18. Запропонований економічний механізм не виключає можливих змін і доповнень, що можуть виникнути в процесі господарської діяльності через зміни цін, інфляційні процеси і інші. Ведення окремо обліку майнового та земельного паїв дозволяє легко їх перераховувати, а також враховувати зміни в законодавстві. Все це дає змогу дотримуватися вимог побудови ринкової економіки.

Врахування результатів проведених досліджень та запропоновано-го механізму побудови взаємовідносин всередині колективного сільськогосподарського підприємства на основі реалізації функцій власності буде сприяти забезпеченню стійкого економічного росту, зростанню добробуту його членів. Такий підхід дозволяє, не руйнуючи колективні форми організації праці, виробничу базу та соціальну інфраструктуру в селах, зберегти все те цінне, що було в колгоспі, але за допомогою нового господарського механізму відновити саму суть колективного господарювання. Це не заперечує рівноправності існування інших форм.

СПИСОК РОБИТ, НАДРУКОВАНИХ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бутыло И. А. Внедрение арендных отношений — ключ к повышению производительности труда и эффективности растениеводства в Лесостепной зоне Украины // Научно-практическая конференция «Социально-экономические проблемы формирования и использования трудовых ресурсов в АПК:» Тезисы докладов. — Челябинск, 1990. — с. 42—44.

2. Бутыло И. А. До питання про вдосконалення економічних взаємовідносин в агропромисловому комплексі // Обласна наукова конференція молодих вчених і спеціалістів «Дослідження проблем природознавства, техніки, сільського господарства»: Тези доповідей. — Умань, 1989. — с. 42—43.

3. Бутыло И. А. Совершенствование социально-экономических взаимосвязей // Сахарная свекла. — 1992. — № 5. — с. 6—10.

4. Бутыло И. А. Становлення самостійних товаровиробників на основі реалізації орендних відносин при реформуванні колгоспів // Республіканська науково-практична конференція «Сучасне село України — шляхи виходу з кризи»: Тези доповідей. — Умань, 1992. — с. 10—12.

5. Здоровцов О. І., Бурик А. Ф., Бутыло И. А. Впровадження орендних відносин в рослинництві на прикладі господарств Черкаської області // Регіональна науково-практична конференція «Соціально-економічні і ресурсні фактори розвитку Черкаської і Кіровоградської областей»: Тези доповідей. — Умань, 1990. — с. 86—87.

Підписано до друку 6.05.93 р. Формат паперу 1/16. Об'єм 1,3 умовн.
друк. арк. Тираж 100. Зам. 1173.
Жашків, друкарня. 1993.

465765

465765

A 27.582

AB 27.582